

DE LA VICARIATUL HAȚEGULUI LA CAPITLUL LUGOJEAN (1853–1918). COORDONATE BIOGRAFICE ȘI EVOLUȚII ECLEZIASTICE*

Mihaela Bedecean**

Cuvinte cheie: vicari, capitolu, canonici, biserica greco-catolică

Keywords: deans, capitulum, canons, Greek Catholic Church

Plasarea geografică a Țării Hațegului, foarte favorabilă din punct de vedere comercial, dar expusă confluențelor religioase și contaminării cu ortodoxia din zonele învecinate, a atras teama autorităților politice vieneze, dar totodată și a episcopilor Transilvaniei. În încercarea de a apăra uniția și trecerile spre confesiunea răsăriteană, episcopul Ioan Bob a propus, la 21 aprilie 1782, ridicarea protopopiatului Hațeg la rangul de vicariat foraneu.¹ Acest fapt s-a realizat prin decretul aulic din 1786², atunci când s-a înființat și vicariatul Făgărașului³, ocazie cu care se reînnoiesc recomandările privitoare la consolidarea unirii religioase. După întemeierea scaunului episcopal greco-catolic al Lugojului⁴,

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number “PN-II-RU-TE-2011-3-0286”. Părți din aceste text au fost înaintate spre publicare pentru volumul *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853–1918). Dicționar*.

** Institutul de Istorie “George Barițiu” Cluj-Napoca, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 12–14, e-mail: bedeceanmihaela@yahoo.com.

¹ Denumirea de vicar foraneu aparține dreptului canonic apusean, dar instituția a fost cunoscută și în biserica orientală sub numele de “horepiscopi”. Vezi *Conciliul Provincial Prim al Provinciei Bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872* (Blaj, 1882), 43; Ioan Rațiu, *Instituțiunile dreptului bisericesc* (Blaj, 1877), 314–320; Iosif Papp-Szilagy, *Enchiridion juris ecclesiae orientalis catholicae* (Oradea, 1880), 145–146.

² Decretul de înființare al vicariatului în Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului* (Lugoj, 1913) 386–389.

³ Pe teritoriul provinciei mitropolitane greco-catolice transilvănene au ființat 5 vicariate foranee: la Făgăraș – care era arondat arhidiecezei, la Hațeg – pe teritoriul Episcopiei lugojene, la Năsăud, Șimleu și Sighetul Marmației, ultimele trei situându-se în perimetrul scaunului episcopal Gherla.

⁴ Bula pontificală de înființare “Apostolicum Ministerium”, din 26 noiembrie 1853, anunța înființarea provinciei mitropolitane greco-catolice transilvănene, dimpreună cu scaunele episcopale de Gherla și Lugoj.

în demnitatea vicarială de la Hațeg au fost numiți cei mai de seamă reprezentanți ai elitei ecleziastice. Din cei șase vicari foranei de Hațeg, care au funcționat în perioada 1853–1918, cinci au ajuns membri ai capitlului greco-catolic din Lugoj.⁵ Vom schița în cele ce urmează portretele biografice și traiectoria ecleziastică a acestora, așezați în ordinea cronologică a ocupării demnității vicariale.

Primul vicar hațegan care va intra în organismul capitular a fost Ștefan Moldovan. Veteran al capitlului până la Marea Unire, Ștefan Moldovan⁶ a petrecut 43 ani în instituția capitulară, dintre care 40 ani în demnitatea de prepozit capitular.

Născut în Cicudul de Câmpie, comitatul Turda (azi Valea Lungă, județul Alba) la 6 august 1813, a frecventat studiile normale și gimnaziale la Cluj și Bistrița. Continuă cu studiile filosofice și teologice la Blaj, unde i-a avut colegi pe Iacob și Andrei Mureșianu, iar ca profesori pe Timotei Cipariu, Ioan V. Russu, Gavril Pop. Amprenta educației blăjene se va resimți în întreaga carieră a viitorului canonic, acesta fiind unul dintre purtătorii spiritului Blajului la curtea unită bănățeană.

A avut o scurtă carieră didactică, între 1836–1838, ca profesor de matematică la gimnaziul din Blaj.⁷ În 1838 s-a căsătorit cu Ana Porea, din Mediaș și a fost hirotonit preot, preluând parohia Ghiriș și postul de administrator protopopesc al Beiului (azi Boian, județul Cluj). Din aprilie 1847 a preluat parohia și protopopiatul Mediaș.⁸ Aici l-a surprins izbucnirea revoluției pașoptiste, viitorul canonic fiind implicat în acțiunile revoluționare, participând la adunarea de la Blaj. În noiembrie 1848 Ștefan Moldovan, împreună cu Stephan Ludwig Roth au fost numiți comisari imperiali de pacificare în comitatul Cetatea de Baltă, ajutoare ale conducătorului provizoriu al comitatului – căpitanul Karl Comendo.⁹ Memoriile sale despre evenimentele revoluționare au fost publicate, din inițiativa lui Barițiu, în paginile revistei “Transilvania”. După intrarea în

⁵ Singurul vicar de Hațeg care nu a intrat în capitlul Lugojului a fost Ioan Ianza. Acesta a ocupat demnitatea vicarială între 19 decembrie 1884 și 9 noiembrie 1895.

⁶ *Dieceza Lugoșului. Șematism istoric publicat sub auspiciile P.S.S.DD. Dr. Demetriu Radu episcop gr.-cat. de Lugoș pentru Jubileul dela Sânta Unire de 200 ani dela înființarea aceleiași dieceze de 50 ani* (Lugoj, 1903), 127–129. Radu, *Istoria vicariatului*, 127–128.

⁷ Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului, 1754–1948* (București: Editura Demiurg, 1994) 75–76; Iacob Mârza, “Elevi ai liceului din Blaj”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca XXI* (1978): 420.

⁸ Petru Magdău, “Un manuscris al lui Ștefan Moldovan: *Schițe istorice despre starea bisericească a districtului gr[eco]-cat[olic] a[l] Mediașului în anul 1852*”, *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca XLVII* (2008): 523–553.

⁹ C. Suci, *Un erou de la 1848. Protopopul Ștefan Moldovan din Mediaș* (Blaj, 1933); Lucian Giura, Mihai Racovițeanu, “Fruntașul revoluționar de la 1848 Ștefan Moldovan”, *Sargetia XIV* (1979): 409–420.

Transilvania a trupelor generalului Bem, Ștefan Moldovan s-a retras cu familia în Țara Românească, reîntorcându-se la Mediaș doar în august 1849. Și-a găsit gospodăria distrusă și tot acum soția sa va muri, lăsând în urmă cinci copii pe care canonicul îi va crește singur.

O etapă însemnată a vieții sale a fost cea petrecută la Hațeg. La 26 august/6 septembrie 1852 a fost instalat paroh primar și vicar foraneu al Hațegului, urmând lui Constantin Papfalvi, scaun pe care-l va deține până în 1857.¹⁰ A avut o activitate rodnică, marcând prin acțiunile sale evoluția ulterioară a vicariatului. Ca vicar-foraneu al Hațegului a vizitat des parohiile vicariatului, pentru a inspecta starea bisericilor și a școlilor, s-a preocupat de situația învățământului, s-a implicat în organizarea comunelor bisericești și a conscriș și inventariat averile bisericești și școlare ale comunităților unite. Față de parohiile din zona Banatului, cele din Hațeg aveau o situație mult mai dificilă, cauzată în parte de lipsa instituției patronatului.¹¹ Lipsite de patroni, cu unele mici excepții, protopopiatele din comitatul Hunedoara, compuse din sate în majoritate sărace, aveau o stare materială precară, marcată de lipsa școlilor și a fondurilor parohiale. Moldovan a luptat pentru ameliorarea situației din învățământul confesional, înființarea școlilor populare și pregătirea unei generații de dascăli pentru școlile elementare românești. Preocuparea pentru școli a fost evidentă imediat după preluarea vicariatului.¹² În august 1852 a trimis o adresă către principele Schwarzenberg, guvernatorul Transilvaniei, în care a descris cu amărăciune condițiile în care se aflau cele 82 de comune din vicariat în care nu funcționa nicio școală elementară. A ținut anual sinoade vicariale, stăruind pentru deschiderea de școli în satele românești, iar în timpul vizitațiilor a încercat să mobilizeze credincioșii pentru înființarea lăcașurilor de învățământ. Lui i se datorează deschiderea unui curs de preparandie, la Hațeg. Moldovan a obținut aprobarea sinodului vicarial din octombrie 1853 și apoi aprobarea autorităților bisericești de la Blaj, cursurile fiind inaugurate la 29 ianuarie 1854 de profesorul Beniamin Densușianu. Preparandia a funcționat până în iulie 1857, când elevii au susținut examenul final de absolvire. Moldovan, instalat deja canonic la Lugoj, l-a informat pe episcopul Alexandru Dobra asupra rezultatelor. Cursul a rezolvat, pentru o lungă perioadă, problema dascălilor uniți

¹⁰ Radu, *Istoria vicariatului*, 127–128; “Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852 și 1854 pentru un învățământ românesc la Hațeg”, în Gheorghe Naghi, ed., *Studii de istoria bisericii românești din Transilvania și Banat în epoca modernă* (București: Editura Criterion, 2006), 141–147.

¹¹ Despre instituția patronatului ecleziastic pe teritoriul episcopiei Greco-catolice de Lugoj vezi Luminița Wallner-Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa* (Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2007), 134–145.

¹² Ioana Botezan, “Documente privind istoria învățământului din Țara Hațegului între anii 1850–1860”, *Sargetia* VIII (1971): 119–128.

în părțile transilvănene ale diecezei bănățene, o mare parte a învățătorilor ce au funcționat aici în deceniile următoare aparținând generațiilor de absolvenți ai Preparandiei din Hațeg. La finalul mandatului vicarial al lui Moldovan se poate observa un progres în domeniul învățământului, semnalat prin organizarea de centre școlare la care erau arondate mai multe unități de educație și prin creșterea numărului de școli confesionale. Eforturile reformatoare ale lui Ștefan Moldovan vor fi continuate de vicarii următori, canonicii Beniamin Densușianu – dascălul Preparandiei hațegane și Petru Pop.

La 15 ianuarie 1857, prin decret imperial Ștefan Moldovan a fost numit arhidiacon sau canonic lector în primul capitlu lugojean de după înființarea eparhiei, fiind instalat în Duminica Floriilor, la 12 aprilie 1857. Odată cu preluarea demnității canonice, Moldovan a fost desemnat să prezideze sesiunile capitulare și forul matrimonial.

După moartea prepozitului capitular Teodor Aron, episcopul Dobra a propus papei și împăratului în această demnitate pe Ștefan Moldovan. Prin Bula papală din 31 ianuarie 1860 Moldovan a fost întărit prepozit capitular și a fost instalat de episcop în 11 martie 1860, prima duminică a postului mare. A ocupat această demnitate până la moartea sa, fiind totodată președintele tribunalului matrimonial și examinador prosinodal.¹³

Cu Brevele din data de 11 octombrie 1871 papa l-a numit prelat domestic pontificiu. De la moartea lui Teodor Aron, în aprilie 1859, până în 18 septembrie 1884 a fost și vicar general episcopesc.

Canonic și prepozit capitular aproape jumătate de veac s-a implicat în organizarea instituțiilor diecezane, în acțiuni culturale și în viața publică pentru promovarea intereselor românești și ameliorarea situației parohiilor unite din părțile transilvănene ale diecezei. În 1859 consistoriul episcopesc din Lugoj a împuternicit pe canonicul Ștefan Moldovan și pe vicarul de atunci al Hațegului, Gavril Pop să reînceapă pertractările pentru dobândirea împrumutului de stat pentru fondul scholastic. Ulterior s-a considerat mai utilă crearea unei școli centrale în Hațeg, în acest scop fiind încheiat un contract cu 82 de comune care s-au obligat să cedeze împrumutul de stat, total sau parțial, pentru deschiderea unității de învățământ preconizate. În ciuda eforturilor depuse, proiectul nu s-a împlinit din cauza refuzului autorității civile, care a dispus ca acel ajutor să se dea școlilor sătești.

Canonicul a fost cuprins în planul de pregătire a unei noi generații de preoți. Din cauza lipsei preoților pe teritoriul eparhiei, în 1873 episcopul Olteanu a deschis la Lugoj un curs de 2 ani de teologie morală, care a funcționat și în primii doi ani ai episcopatului Victor Mihályi, instruind două promoții

¹³ *Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für das Jahr*, Wien, III (1877): 801, XX (1894): 927, XXI (1895): 936, XXIV (1898).

de absolvenți. La conducerea Institutului a fost numit, în calitate de diriginte, prepozitul capitular Ștefan Moldovan, care cumula și catedra de profesor. Având în vedere modelarea conduitei viitorilor parohi, Moldovan a întocmit un Regulament disciplinar care să transforme tinerii cursanți în modele ale comunităților pe care le vor păstori.

A contribuit activ și la definitivarea Statutelor pentru organizarea învățământului elementar în școlile diecezane, fiind președintele primei comisii întocmită în acest scop, comisie care reglementa chestiunile legate de înființarea și administrarea externă a școlilor.

După instalarea pe scaunul de Lugoj a episcopului Mihályi de Apșa și demararea reformei inițiate de acesta în structurile administrației episcopale, Ștefan Moldovan a preluat președinția comisiei create în iunie 1877 cu misiunea de a extinde instituția patronatului¹⁴ și a îmbunătăți relațiile dintre aceasta și episcopie, dar și pentru a obține un sistem centralizat și cuprinzător de informații privitor la situația bisericească și școlară a comunităților greco-catolice arondate Lugojului.¹⁵ În privința sistemului patronatului, episcopia a introdus modelul reciprocității obligațiilor. Astfel, în 1876 s-a publicat "Regulamentul" sarcinilor ce reveneau patronilor față de comunitățile bisericești, referitor la edificarea și repararea lăcașurilor de cult și a locuințelor parohiale, dar în același timp s-a instituit și sarcina protopopilor de a păstra o evidență a stării caselor parohiale, a bisericilor și școlilor și de a transmite date complete ale patrimoniului bisericesc și școlar spre scaunul eparhial.

În primul sinod diecezan, din 12–17 noiembrie 1882 Ștefan Moldovan, în calitate de vicar general episcopesc, a prezidat comisia pentru verificarea credenționalelor, comisia judecătorilor excuzațiunilor și ai căințelor, dar și comisia I-a specială, căreia i-a revenit sarcina dezbaterii statutelor diecezane.¹⁶

Prepozitul capitular Moldovan a participat alături de episcopul Mihályi și canonicul lector Andrei Liviu Pop la lucrările celei de a VII-a congregații sinodale, în cadrul căreia s-a discutat problema statutelor capitulare.¹⁷ Format la școala Blajului, Moldovan aparține generației șuluțiene, care s-a opus latinizării excesive dorite de Sfântul Scaun. Din acest motiv, parte din membrii capitlului au intrat în contradicție cu spiritul de modernitate și disciplină impus de episcopul Mihályi. Formația teologică și intelectuală căpătată la Blaj a capitularilor bănățeni educați acolo și-a pus amprenta asupra prevederilor statutelor capitulare, pe care le-au modelat după aceste criterii. Rezultatul a fost un document cu prescripții generaliste care a atras respingerea lor din partea

¹⁴ Wallner, *Zorile modernității*, 86.

¹⁵ *Ibid.*, 87.

¹⁶ *Ibid.*, 100–101.

¹⁷ *Ibid.*, 123–132.

Romei. Întocmirea unui nou proiect a fost transmisă de episcopul Mihályi prepozitului Ștefan Moldovan, care o va distribui unei comisii formată din capitulari ce va încerca să aducă documentele statutare la forma cerută.

În decursul vieții, canonicul a avut ocazia să-l întâlnească pe împăratul Francisc Iosif. Episodul s-a petrecut la Lugoj în toamna anului 1895, când monarhul a vizitat Bucureștiul. La întoarcere, trenul imperial a oprit în gara Lugoj unde, din partea clerului unit, împăratul a fost salutat de prepozitul capitular Moldovan. Prilejul a fost folosit de Moldovan care i-a mărturisit împăratului mâhnirea uniților bănățeni, rămași fără episcop, după plecarea lui Victor Mihályi de Apșa. Anturajul episcopal de la curtea Lugojului a rămas cu credința că demersul prepozitului a grăbit numirea lui Demetriu Radu.

Ștefan Moldovan a murit la 4 noiembrie 1900, la 88 de ani, 63 de preoție și 41 de ani de prepozitură, fiind înmormântat în 6 noiembrie. Capitularii au decis ca ceremonialul înmormântării să fie oficiat de episcopul Demetriu Radu, asistat de întregul capitol catedral, clerul gremial și alți preoți din împrejurimi.¹⁸ În urma prepozitului au rămas, prin testament, 9.000 coroane pentru fundații filantropice, în beneficiul scaunului greco-catolic bănățean.

Prepozitul Moldovan fost unul dintre canonicii de Lugoj care au avut preocupări de cercetare. A fost interesat de investigarea trecutului istoric și bisericesc al provinciei ardelene, fiind unul dintre primii istorici ai ținutului Hațeg.¹⁹ Mare parte a lucrărilor sale nu au văzut lumina tiparului și au rămas în manuscris. În 1855, aflat în scaunul de vicar al Hațegului, întocmește o istorie a vicariatului cu însemnări utile despre statutul parohiilor, numărul locuitorilor, starea bisericilor, a școlilor, a dascălilor și preoților ce funcționau în comunitățile unite românești. Pasionat de epigrafie, a studiat 38 de inscripții pe care le-a descoperit la Grădiște.²⁰ În perioada în care a fost preot la Ghiriș, la sugestia lui George Barițiu a copiat mai multe documente din colecția contelui Jozsef Kemény (1795–1855) de la Grind, acte privitoare la istoria românilor, rezultatul fiind *Diplomatariul* elaborat ulterior. Parte masivă a documentelor au fost publicate și în presa brașoveană, în “Gazeta Transilvaniei”, “Foaia pentru minte,

¹⁸ Arhiva Episcopiei Române Unite Lugoj (în continuare AERUL), *Protocolul ședinței capitulare extraordinare din 5 noiembrie 1900*.

¹⁹ A.A. Rusu, “Ștefan Moldovan, Istoricul”, în N. Bocșan, N. Edroiu, A. Răduțiu, ed., *Cultură și societate în epoca modernă* (Cluj: Editura Dacia, 1991), 243–253; Gh. Naghi, “Un manuscris inedit a lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului la mijlocul secolului al XIX-lea”, *Sargetia* XX (1986–1987): 306–326; A.A. Rusu, “Un manuscris inedit a lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului în mijlocul secolului al XIX-lea”, *Sargetia* XXI-XXIV (1994): 232–282; Florian Dudaș, “Cărți vechi românești din Țara Hațegului în lumina catalogului lui Ștefan Moldovan (1857)”, *Banatica* 5 (1979): 484–510.

²⁰ I.I. Rusu, “Aportul lui Ștefan Moldovan la epigrafia Daciei”, *Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie* XIV, nr. 2 (1963): 441–450.

inimă și literatură” și “Transilvania”. Canonicul a fost un colaborator constant al gazetelor brașovene. De altfel, de George Barițiu îl lega o veche prietenie. Barițiu a fost profesor de fizică la Blaj pe vremea când Moldovan a predat matematica, iar cei doi vor purta o corespondență îndelungată ce acoperă perioada 1846–1892.²¹ Epistolele dovedesc preocupările istorico-documentare, politice, de istorie culturală și bisericească de care erau animați cei doi. Din apropiata sa colaborare cu Barițiu a rezultat și publicarea memoriilor canonicului despre revoluția pașoptistă în revista “Transilvania”.²² Textele sale dovedesc interes pentru subiect, tratat cu profesionalismul unui istoric, atât ca metodă cât și ca abordare științifică. Lucrarea memorialistică a avut la bază documentele oficiale elaborate de Comitetul național român, de comandamentul militar austriac și de organisme oficiale ale revoluției maghiare, pe care Moldovan le-a primit în calitate sa de funcționar al comitatului. Considerând că publicarea memoriilor este o datorie pe care o împlinește în dubla sa calitate de român și preot, Moldovan imprimă scriiturii propriile impresii asupra evenimentelor trăite. Întregul demers relevă calitățile unui istoric profesionist, interesat să surprindă pentru urmași întreaga dinamică a revoluției române, cu accent pe instituțiile apărute în contextul revoluționar, în primul rând activitatea comitetului național român. Moldovan a publicat texte și în “Sionul românesc”, dar a fost abonat și la reviste din țară – “Magazin istoric pentru Dacia”, “Revista Carpaților”, “Biserica Ortodoxă Română”, pe care le-a difuzat în Transilvania. Preocupat de istoria locală, în decembrie 1852 și septembrie 1855 Ștefan Moldovan a vizitat mănăstirea Prislop, ocazii cu care a desenat, a descris și a inventariat toate obiectele valoroase aflate în patrimoniul lăcașului de cult. A făcut un inventar complet al cărților mănăstirii, parte dintre acestea fiind recuperate ulterior și așezate în arhiva vicarială. A lăsat un manuscris despre biografia tuturor membrilor capitulari din Lugoj, de la înființarea capitlului până în 1894, pierdut ulterior, a întocmit biografia episcopului Alexandru Dobra.²³ Moldovan a fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai episcopului Alexandru Dobra, fiind cel care a pregătit și ceremonia instalării ierarhului la Lugoj, din 21 septembrie 1856.

A avut o bibliotecă valoroasă, de peste 1500 volume, pe care a donat-o în 1898 episcopiei Lugoșului. Manuscrisele și corespondența sa au rămas la Ioan Boroș, iar după moartea acestuia au trecut în patrimoniul bibliotecii

²¹ Naghi, *Studii de istoria bisericii*, 265.

²² “Estras din zioariul vieții mele de la 15 martie 1848 până la 18 ianuarie 1849”, *Transilvania* VIII, nr. 7 din 1 aprilie (1875): 76–79; nr. 8 din 15 aprilie: 91–94; nr. 9 din 1 mai: 97–100; nr. 10 din 15 mai: 113–115; nr. 11 din 1 iunie: 129–132; nr. 12 din 15 iunie: 137–139; nr. 13 din 1 iulie: 149–151; nr. 14 din 15 iulie: 157–160; nr. 15 din 1 august: 165–168.

²³ Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *La începuturile episcopiei Lugoșului. Studii și documente* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003), 89–313.

episcopale. Din păcate, în urma celui de-al Doilea Război Mondial și mai ales după desființarea bisericii unite, multor piese li s-a pierdut urma.

La intrarea lui Ștefan Moldovan în capitlul de Lugoj, demnitatea de vicar foraneu la Hațeg a fost ocupată de Gavril Pop.²⁴ Născut la 4 noiembrie 1818 în Sălicea, comitatul Turda, canonicul a fost fiul lui Vasile și Todora, oameni simpli, care se îndeletniceau cu agricultura. Se înscrie în generația teologilor din cercul blăjean veniți la Lugoj. Din cauza situației materiale dificile de acasă părinții nu i-au permis continuarea studiilor. Ca urmare, după clasele primare, canonicul a decis singur să urmeze cursurile gimnaziale și filosofice la Cluj, unde s-a întreținut fără ajutorul familiei. S-a îndreptat apoi spre Seminarul teologic de la Blaj. În 1843, la absolvire, a devenit profesor substitut de istorie universală la liceul din Blaj, apoi profesor ordinar între 1844–1846 predând poezia și retorica, din 1846 fiind titularul cursului de istorie universală. În timpul revoluției pașoptiste a funcționat ca paroh la Sibiu, reîntorcându-se apoi la Blaj ca profesor de istorie, logică și psihologie. Din 1852 a preluat și funcția de director interimar al gimnaziului blăjean. După 12 ani în acest post a părăsit cariera didactică și s-a îndreptat spre cea teologică.

Hirotonit încă din 1844 ca preot celib, a acceptat în 1854 postul de preot la Ploscabaia, districtul Hunedoara. Deține parohia un an, plecând în 1855, pentru următorii doi ani ca paroh, viceprotopop și protopop al Becleanului. După înființarea episcopiei bănățene, în 1857 episcopul Dobra l-a numit paroh și vicar foraneu la Hațeg²⁵, Pop preluând vicariatul de la Ștefan Moldovan intrat canonic la Lugoj.

Din această parohie va accede în capitlul lugojean, direct în stalul de canonic cancelar. La moartea prepozitului Teodor Aron în 1859, Ștefan Moldovan a preluat locul acestuia în capitlu. După promovarea graduală a lui Mihail Nagy canonic lector și a lui Andrei Liviu Pop custode, episcopul a intenționat să introducă în capitlu pe doi dintre apropiații săi. Astfel, pentru completarea celor două staluri vacante, Dobra a reiterat cererea de a fi acceptați în capitlu și preoți căsătoriți, recomandând pe protopopul Maxim și pe protopopul Ștefan Bercian, după ce făcuse aceleași propuneri și la înființarea capitlului bănățean în 1857. Solicitarea a fost din nou respinsă și au fost numiți vicarul foraneu al Hațegului, Gavril Pop ca și canonic cancelar și preotul arădean Petru Rațiu canonic școlar. Cei doi au fost întăriți de împărat în data de 22 aprilie 1862, iar episcopul i-a instalat în 27 iulie 1862. Pentru Pop Gavril stalul de cancelar a fost cel în care a petrecut cei mai mulți ani. Promovările ulterioare s-au făcut în 1875 și 1879.

²⁴ *Șematism*, 136; "Gavril Pop", *Familia* VII nr. 17 din 25 aprilie/7 mai (1871): 193–194; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români* (București: Editura Enciclopedică, 2002), 370.

²⁵ Radu, *Istoria vicariatului*, 128, 154.

Astfel, la 11 iunie 1875 a fost înălțat la demnitatea de canonic scolastic, iar la 11 august 1879 canonic custode.²⁶

Despre implicarea canonicului în acțiunile administrativ-organizatorice ale diecezei bănățene, cele mai multe mărturii documentare provin din perioada în care acesta a devenit canonic scolastic, adică din timpul episcopatului Mihályi. O constantă a acțiunilor sale au fost cele derulate în domeniul educațional, încă din vremea când ocupa funcția de vicar al Hațegului. În 1859 consistoriul episcopesc din Lugoj a împuternicit pe canonicul Ștefan Moldovan și pe Gavril Pop să reînceapă pertractările pentru dobândirea împrumutului de stat pentru fondul scolastic. Deși demersul nu a fost finalizat, învățământul a rămas în anii următori un domeniu de interes pentru canonic. După preluarea scaunului episcopesc, una dintre preocupările majore ale lui Mihályi de Apșa a fost progresul în domeniul școlar, deficitar la multe capitole. Ierarhul a format o comisie în care a intrat și canonicul școlar Gavril Pop care, împreună cu Mihail Nagy și Ioan Boroș atunci notar consistorial, a primit sarcina de a creiona un program de măsuri menite să revigoreze învățământul la nivelul provinciei eparhiale. Proiectul de activitate elaborat de această comisie a fost adoptat în anul 1879 în cadrul Conferinței consistoriale din 24 noiembrie.

În august 1877 Gavril Pop, în calitate de canonic scolastic, a elaborat mai multe regulamente pentru legiferarea activităților didactice, care stabileau aria de competență a senatelor școlare și atribuțiile parohilor și protopopilor în domeniul învățământului.²⁷ Este vorba despre “Constituirea și agendele senatului scolastic”, “Agendele Inspectoratului școlar districtual protopopesc”, “Agendele parohului ori administratorului parohial ca paroh, președinte, catehet și director a școlilor greco-catolice locale”. Toate aceste acte au stat la baza redactării statutelor școlare adoptate în anul 1879. La aprobarea Statutelor pentru organizarea învățământului elementar în școlile diecezane, Gavril Pop a prezidat comisia a doua, care a dezbătut planurile de învățământ, timpul alocat studiului și procedura examenelor susținute de elevi.

Un alt sector în care a fost implicat canonicul Pop a fost cel al reorganizării administrative a diecezei, începută de asemenea de ierarhul Victor Mihályi. În cadrul procesului de restructurare a protopopiatelor și crearea decanatelor, canonicului i-a revenit conducerea Decanatului Oraviței, compus din protopopiatele Oravița, Bocșa și Vărădia.²⁸

Un eveniment de importanță majoră pentru episcopia bănățeană a fost derularea primului sinod eparhial, desfășurat între 12–17 noiembrie 1882, la

²⁶ *Hof-und Staats III* (1877).

²⁷ AERUL, *Protocolul ședinței consistoriale din 7 iunie 1877*; *Ibid.*, *Protocolul Comisiunii Scolastice din 31 august 1877*, doc. 1101–1400.

²⁸ Wallner, *Zorile modernității*, 92.

Lugoj. În cadrul acestuia s-au constituit trei comisii speciale, Gavril Pop fiind cuprins în componența celei dintâi. Alcătuită pe probleme de organizare, având și sarcina dezbaterii statutelor diecezane, comisia a cuprins 12 persoane și a fost prezidată de prepozitul capitular Ștefan Moldovan, având între membri pe custodele Pop, vicarul foraneu al Hațegului Beniamin Densușianu, protopopi, viceprotopopi și administratori parohiali.

Canonicul Gavril Pop a murit la 9 mai 1883, la 65 de ani și 21 de canonicie, după cum consemnează protocolul ședinței capitulare²⁹, fiind înmormântat la Lugoj. Lasă câteva legate testamentare în scopuri culturale și suma de 300 florini la dispoziția episcopiei.

A fost unul dintre membrii capitlului cu aplecare spre activitatea editorială. A avut un rodnic travaliu științific, studiul istoriei fiind o preocupare constantă încă din anii tinereții. A studiat în biblioteci, dar și-a adunat și propria bibliotecă, bine dotată, mai cu seamă pentru domeniul istoric, colecționând mai multe manuscrise. A publicat numeroase articole în presa vremii, cu deosebire în “Sionul românesc” și în “Familia”, a redactat lucrări privind istoria românilor ardeleni, unele rămase în manuscris și păstrate la biblioteca diecezană din Lugoj. Pentru activitatea editorială, istorică și critică a fost ales membru corespondent al Societății Academice Române, în 7 septembrie 1871.³⁰

Singurul dintre capitularii lugoieni de până la Marea Unire care a urcat gradual toate treptele canonice, în cei 35 de ani petrecuți în capitlu a fost Petru Pop³¹, care a funcționat ca vicar foraneu la Hațeg timp de 7 ani, în perioada 1862–1875. S-a născut în 15 decembrie 1821, în Sâmpetru de Câmpie, comitatul Cluj și a provenit dintr-o familie de preoți, fiind fiul parohului unit Daniil Pop și al Samforei Antoneli. A urmat ciclul primar și gimnazial la Târgu Mureș, continuând cu studiul filosofiei și apoi al teologiei la Blaj. Absolvă Seminarul blăjean în 1845, dar rămâne pentru următorii patru ani în casa părintească, fără să profeseze. Abia în 1850 a devenit profesor și apoi director la Gimnaziul din Blaj, unde a funcționat până în 1854 predând limba greacă și istoria naturală, la clasele V și VIII.³²

Hirotonit preot celib la 11 decembrie 1854, a fost trimis paroh în Feneșul-montan, lângă Zlatna. De aici a preluat apoi parohia Săcărâmb și funcția de protopop al districtului Bobâlna în care Alexandru Dobra l-a numit în 7 iunie 1857. Din acest post a intrat în administrația eparhială, adus la curte

²⁹ AERUL, *Protocolul ședinței capitulare din 21 mai 1883*. Nr. 125.

³⁰ Dorina N. Rusu, *Dicționarul membrilor Academiei Române 1866–2010* (București: Editura Enciclopedică, 2010), 823; Ștefan Pascu, *Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înființare* (București: Editura Academiei Române, 1991), 85.

³¹ *Șematism*, 136–138; *Familia* XXX, nr. 49 din 4/16 decembrie (1894): 585

³² Comșa, Seiceanu, *Dascălii Blajului*, 87.

de episcop, cu care a avut o relație apropiată. De altfel, Petru Pop a fost numit – împreună cu Andrei Liviu Pop, executor testamentar al ierarhului. La 11 mai 1859 a fost desemnat secretar episcopesc, exercitând concomitent funcțiile de notar consistorial și director al cancelariei diecezane din Lugoj, ocupând și catedra de profesor de limba română la gimnaziul din Lugoj.

După trei ani în slujba curții episcopale, în 17 mai 1862 a fost numit paroh și vicar foraneu la Hațeg, unde va petrece următorii 13 ani ai carierei sale preoțești.³³ Aici a continuat demersul inițiat de vicarul Ștefan Moldovan, de susținere a învățământului confesional și de sprijinire a elevilor interesați în continuarea studiilor, un exemplu fiind viitorul canonic Nicolae Brânzeu care s-a bucurat de ajutorul lui Petru Pop.³⁴ În același scop, în 1875, la intrarea în capitlu a înființat o fundație pentru nevoile învățătorilor și a școlilor din vicariatul Hațeg, oferind suma de 1.000 florini. Capitalul fundației a crescut în anii următori, astfel încât în 1903 suma era de 6.000 coroane, iar în 1913 averea fundației a ajuns la 9.375 coroane. Tot în calitate de vicar, în 1865 a stăruit ca școala superioară din Orlat să fie transferată la Hațeg și transformată în școală greco-catolică. Efortul său a rămas însă nefructificat întrucât, încă din 1858, autoritățile au optat pentru strămutarea acestei instituții de învățământ la Orăștie, imprimându-i un caracter romano-catolic. În perioada 1866–1873 Petru Pop a administrat protopopiatul Jiului, după ce în 1866 murise primul protopop al Jiului, Atanasie Filip.

Din 1875 accede în capitlu lugojean³⁵, aducând cu sine spiritul Blajului, Petru Pop fiind unul dintre capitularii bănățeni care s-au format în ambianța din jurul mitropolitului Șuluțiu. A urcat pe rând toate cele șase staluri canonice: canonic prebendat la 11 iunie 1875, canonic cancelar la 12 august 1876, canonic scolastic la 11 august 1879, canonic custode la 25 noiembrie 1884, canonic lector la 13 iulie 1899³⁶ și trepta superioară de prepozit capitular în care a fost numit la 21 decembrie 1901, instalarea având loc la 2 februarie 1902. Comparativ cu alți capitulari, Petru Pop a avut o ascensiune rapidă, înaintând periodic și în timp scurt pe scara demnităților capitulare, singura excepție fiind treapta de custode în care a petrecut 16 ani.

La 18 septembrie 1884 a fost instituit vicar general episcopesc. De asemenea a deținut în două rânduri demnitatea de vicar capitular al eparhiei. Prima numire s-a făcut după plecarea lui Victor Mihályi de Apșa ca mitropolit când,

³³ Radu, *Istoria vicariatului*, 128–129.

³⁴ Nicolae Brânzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, ed. Pia Brânzeu (Timișoara: Editura Marineasa, 2008), 125.

³⁵ *Hof-und Staats*, III (1877), XX (1894), XXI (1895), XXIV (1898), XXXI (1905), XXXII (1906), XXXIV (1908).

³⁶ AERUL XIV, *Protocolul ședinței capitulare din 3 august 1899. Nr. 227.*

în ședința capitulară extraordinară din 25 aprilie 1895, canonicul custode Petru Pop a fost ales în unanimitate ca și vicar capitular.³⁷ A exercitat atribuțiile până la numirea episcopului Demetriu Radu, în mai 1897, fiind din nou desemnat în această demnitate după plecarea ierarhului Radu la Oradea, în 1903. Urmare a activității prodigioase din cadrul capitlului, la 18 ianuarie 1899 Pop a fost onorat cu titulatura de prelat domestic pontificiu, prima ședință capitulară în care este consemnată noua demnitate fiind cea din 13 februarie, ocazie cu care canonicul a fost felicitat de toți capitularii.³⁸

Canonicul a activat și pe teren politic. Implicat în mișcarea națională în perioada pe care a petrecut-o ca vicar la Hațeg, Petru Pop a fost desemnat deputat în Dieta de la Sibiu între 1863–1864.

Primii 20 de ani de canonicat au coincis cu episcopatul lui Mihályi de Apșa, unul dintre ierarhii care a pus bazele modernizării structurilor episcopale la Lugoj, antrenând în acțiunile sale capitlul diecezan. În sectorul administrativ, episcopul a dorit impunerea unor reguli riguroase în privința evidențelor bisericesti, ceea ce presupunea și îmbunătățirea comunicării cu preoții din parohii. Pentru acest lucru a facilitat transmiterea în teritoriu a tuturor actelor emise de consistoriu și a cerut informații complete privind averea parohiilor. La 7 iunie 1877 Petru Pop a fost numit președintele comisiei ce urma să redacteze raportul privind situația proprietăților imobiliare și funciare aflate în posesia parohiilor de pe teritoriul scaunului băănățean.³⁹ Canonicului Pop i-a revenit și conducerea Decanatului Hunedoarei, cu protopopiatele aparținătoare: Hunedoara, Bobâlna, Cugir și Hălmaș, întemeiat după reorganizarea în formula decanatelor din cadrul reformei administrative începute de Mihályi.

Pop a participat la dezbaterea și compunerea Statutelor pentru organizarea învățământului elementar în școlile diecezane. În cadrul acestui demers canonicul a prezidat comisia a patra care a examinat chestiunile legate de actul inspecției școlare, activitatea desfășurată de inspectorii școlari districtuali, inspectorii școlari diecezani și inspectorii școlari regești. Concluziile comisiei, împreună cu rezultatele celorlalte patru comisii, urmau să fie prezentate reuniunii generale spre aprobare.

În timpul primului sinod de la Lugoj, 12–17 noiembrie 1882, canonicul scolastic Petru Pop a fost numit secretar I și totodată a prezidat comisia a III-a, “În cauze diverse”, compusă din 10 membri.⁴⁰ Canonicul a avut un rol însemnat în derularea celui de-al doilea sinod diecezan început în 11 noiembrie 1883, ocupându-se de pregătirea lucrărilor adunării. Contextul s-a ivit din cauza

³⁷ AERUL *Protocolul ședinței capitulare extraordinare din 25 aprilie 1895. Nr. 141.*

³⁸ *Ibid.*, III, *Protocolul ședinței capitulare din 13 februarie 1899.*

³⁹ Wallner, *Zorile modernității*, 83–84.

⁴⁰ *Ibid.*, *Zorile modernității*, 101–102.

absenței prepozitului capitular Ștefan Moldovan, demisionat din funcția de vicar general episcopesc și înlocuit interimar de Petru Pop. În cadrul dezbaterii sinodale, capitularul a prezidat comisia a doua care a adus în discuție ocuparea stalurilor vacante. Membrii comisiei au propus forului ca la numirea canonicilor să fie consultat întregul cler eparhial și nu doar canonicii titulari, varianta agreată la congresul autonomiei catolice maghiare din 1869. Moare 14 iulie 1910, în urma sa rămânând fundația creată în favoarea învățământului.

Unul dintre cei mai de seamă vicari foranei ai Hațegului, dar în aceeași măsură și membri ai capitlului bănățean a fost Beniamin Densușianu. Canonicele Beniamin Densușianu provine dintr-o veche familie hațegă.⁴¹ Străbunii săi au fost preoți pe Valea Streiului, cu originea în satul Măceu. Tatăl canonicului, preotul Vizantie Pop s-a stabilit în parohia Densușului, lângă Hațeg, unde va întemeia renumita familie a Densușienilor. Vizantie Pop a avut 6 copii, canonicul – născut la 24 iulie 1829, fiind cel dintâi fiu. Beniamin a absolvit primele trei clase la școala din Hațeg. În 1839 a fost trimis la școlile Blajului, unde a urmat gimnaziul și liceul. În timpul studiilor de la Blaj a primit numele Densușianu, derivat din denumirea localității de baștină, pentru a se diferenția de ceilalți colegi care aveau numele de familie Pop, iar noul nume va fi preluat de toți frații săi.

Revoluția pașoptistă l-a găsit elev la Blaj. A participat la prima conferință a intelectualității din 25 martie 1848, la adunările naționale blăjene și la copierea manifestului lui Bărnuțiu și a “Proclamației” lui Aron Pumnul, răspândind cele două documente în satele din jurul comunei natale. După cea de-a treia adunare națională, din luna septembrie, s-a implicat în acțiunea de înființare a gărzilor naționale. Prins în timpul conflictelor armate, tânărul Beniamin a fost închis la Hațeg, între 28 mai–20 iunie 1849 și condamnat la moarte pentru atitudinea sa revoluționară.⁴² A scăpat datorită intervenției vicarului Papfalvi⁴³, care era deputat în dieta maghiară, la generalul Bem. În timpul acțiunilor revoluționare

⁴¹ *Șematism*, 140–141; Ioan Boroș, “Beniamin Densușianu”, *Sionul românesc* XIII, nr. 7–8 (1926): 26; Ioachim Lazăr, *Beniamin Densușianu 1829–1915. Din viața și activitatea sa* (Deva: Muzeul Civilizației Dacice și Romane, 2002); Ioachim Lazăr, Adela Herban, ed., *Densușienii. Corespondență* (Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011).

⁴² Ernest Armeanca, *Însemnările unui tribun din 1848/49. Beniamin Popa Densușianu* (Cluj: Cartea Românească, /s.a./); Ioachim Lazăr, “Beniamin Densușianu, tribun în revoluția de la 1848–1849”, *Columna* nr. 10; nr. 11 (1990); Ioachim Lazăr, “Beniamin Densușianu în revoluția română din Transilvania de la 1848–1849”, *Restituiri* I, nr. 1 (1993): 18–31; Ioachim Lazăr, “Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat de tribunul hațegean Beniamin Densușianu în primăvara anului 1849”, *Ziridava* XVIII (1993): 123–134.

⁴³ Constantin Papfalvi (1804–1892). Născut într-o familie greco-catolică, tatăl său fiind cantor în comuna Papfalva-Bihor, a absolvit seminarul teologic de la Blaj. A fost trimis paroh la Hunedoara, apoi a devenit vicar. Implicat în acțiunile revoluționare din 1848–1849.

familia Densușianu a fost jefuită de insurgenții unguri și a pierdut întreaga avere, lucru care va influența deciziile pe care le va lua Beniamin privind cariera sa. Constrâns de greutățile materiale, acesta a lucrat ca econom, apoi a obținut un post de notar în care a activat o scurtă perioadă. A participat la recensământul din 1850 și la măsurătorile cadastrale din câteva sate din Hațeg și Valea Jiului, agonisind modeste sume de bani care îi vor permite să-și reia studiile în toamna anului 1850.

S-a înscris la seminarul teologic din Blaj pe care l-a frecventat între anii 1850–1853. În anul IV de seminar, în decembrie 1853 consistoriul i-a propus postul de profesor la Preparandia din Hațeg, nou înființată în urma intervențiilor vicarului de atunci Ștefan Moldovan. Cursul urma să funcționeze pentru o perioadă de trei ani, timp în care trebuia să asigure necesarul de învățători pentru școlile greco-catolice din Țara Hațegului. În urma deciziei ordinariatul episcopesc din Blaj, Densușianu a început munca la 29 ianuarie 1854. Tânărul profesor a întocmit manualele necesare elevilor, între care *Istoria romanilor celor vechi și Studiul istoric propus elevilor preparandiali la Școala preparandială de 4 ani înființată în opidul Hațeg, 1854–1857*, în care a tratat istoria Ungariei și Transilvaniei de la începuturi până la 1848.

După încetarea activității Preparandiei, Densușianu a renunțat la profesiunea didactică și a început cariera ecleziastică, decizie influențată de moartea tatălui și conjunctura materială dificilă din familie. A fost ordinar preot celib și la 6 decembrie 1857 a fost sfințit diacon, fiind dispus capelan la parohia orașului Lugoj. Din 1859, timp de 25 de ani a ocupat mai multe parohii în dieceză. În martie 1859 Densușianu a fost numit administrator parohial la biserica din Liget, administrând și parohia vacantă a Jebelului. În 1860, în urma concursului, a preluat parohia Săcărâmb, slab dezvoltată și confruntată cu multe greutăți materiale. Concomitent devine și protopop al Bobârnei, remarcându-se prin strădaniile depuse la organizarea protopopiatului. A înființat casa bisericească din Săcărâmb, iar ca protopop a cerut preoților să înființeze case parohiale și a mijlocit pentru bisericile districtului partea cuvenită greco-catolicilor din împrumutul de stat din 1854. Cu ocazia regularizării dreptului de crâșmărit a facilitat obținerea acestuia pentru nouă parohii, venit din care s-a înființat fondul protopopesc al Bobârnei. În august 1868 a convocat sinodul protopopesc al tractului Bobârna, ocazie cu care a încercat să reglementeze problemele stringente ale parohiilor din protopopiat. Una dintre acestea a fost totala dezorganizare a arhivelor bisericești, ceea ce îngreuna accesul la informații elementare, legate de activitatea parohiilor. Ca urmare a cerut preoților să impună ordine în documentele bisericești și să păstreze evidențe exacte privind situația fiecărei parohii. Din 1863 și până în 1875 Beniamin Densușianu a condus și districtul protopopesc al Hălmagiului.

După 1860, urmare a perioadei de liberalizare din viața politică, Densușianu s-a implicat în acțiuni politice. În anul 1861 a fost ales membru al congregației comitatului Hunedoara, unde a luat parte la activitatea deputaților români pentru obținerea drepturilor naționale. În anul 1863 a fost numit membru al Dietei de la Sibiu și membru al Congresului Național Român de la Sibiu.⁴⁴ În calitate de protopop al Bobârnei a prezidat în cercul Geoagiu alegerea deputatului pentru Dieta din Sibiu și alegerile de deputați pentru Dieta din Cluj și Pesta din anii 1865–1866. Este perioada în care a publicat o serie de articole în “Concordia”, în care cerea măsuri concrete pentru liberalizarea vieții politice din Ungaria.

O etapă importantă a vieții sale începe la 10 iulie 1875 când Densușianu a fost transferat preot și vicar la Hațeg, oficiu în care a avut o carieră remarcabilă.⁴⁵ În calitate de vicar al Hațegului a susținut învățământul și școlile confesionale și a depus eforturi pentru a obține situația concretă a patrimoniului bisericesc, inventariind averea bisericească și școlară din vicariat, acțiune începută de vicarul Ștefan Moldovan în perioada anterioară. A început o campanie de vizitațiuni în cadrul căreia cunoaște condițiile reale ale parohiilor și constată starea materială dificilă a multora dintre acestea. Ca urmare, sinodul din 28 aprilie 1879 aprobă strângerea de colecte pentru începerea reparațiilor la casele parohiale ale vicariatului. O problemă stringentă a fost cea a învățământului confesional, aflat într-o stare de degradare. Prin stăruința vicarului Densușianu, în 1877 s-au stabilizat salariile învățătorilor la sume cuprinse între 100 și 200 florini, comunitățile asumându-și plățile salariale prin protocoale încheiate la nivel local de către credincioși și întărite apoi de ordinariat. Cu ocazia conferinței vicariale mixte, desfășurată la Hațeg în aprilie 1880, Densușianu a cerut preoților și dascălilor să trezească interesul poporului pentru școală și să-și armonizeze eforturile pentru a obține un progres în domeniul educației.

Prin implicarea în problemele administrației diecezane, vicarul de Hațeg s-a afirmat în cercurile eparhiale. În schema reformei administrative inițiate de episcopul Mihályi de Apșa, Beniamin Densușianu a condus Decanatul Hațegului care includea și districtul vicarial al Hațegului, cu protopopiatele Jiului și Ulpiei Traiane. Toate celelalte decanate înființate atunci au avut în frunte un canonic, cu excepția vicariatului de Hațeg, unde această demnitate era deținută de vicar. A avut o poziție activă la primul sinod diecezan. În 12 noiembrie 1882, cuvântul inaugural rostit de episcop a fost urmat de alocuțiunea gratulatorie a vicarului de Hațeg.⁴⁶ Densușianu a fost desemnat procurator al clerului, cu rol de mediator

⁴⁴ Prin scrisoarea din 24 martie 1863 vicarul Petru Pop îl anunță pe Beniamin Densușianu despre alegerea sa ca membru în Congresul de la Sibiu. Vezi *Densușienii. Corespondență*, 165–166.

⁴⁵ Radu, *Istoria vicariatului*, 129.

⁴⁶ Wallner, *Zorile modernității*, 101.

între membrii sinodului și episcop, dar a făcut parte și din prima comisie aleasă de plenul sinodal, comisie constituită în cauze de organizare, căreia îi revenea sarcina dezbaterii statutelor diecezane. Merită consemnată de asemenea intervenția curajoasă pe tema limitării prerogativelor preoțimii în raport cu autoritatea episcopului, Densușianu insistând pentru adoptarea unor decizii prin care să se stabilească valoarea votului, în formă consultativă sau decisivă. Cel de-al doilea sinod diecezan din noiembrie 1883 a dezbătut neregulile sesizate în privința administrării averii fondului viduo-orfanal și cuprinse în *Raportul vicarului Beniamin Densușianu către episcop*, din 15 noiembrie 1883, ocazie cu care s-au remarcat strădaniile vicarului de Hațeg pentru susținerea învățământului confesional.⁴⁷ A intuit importanța schimbării mentalității în atitudinea comunităților față de învățător și școală, a relevat însemnătatea menirii dascălului în comunitate, fiind unul dintre puținii protopopi bănățeni care au înțeles valoarea actului educațional și au urmărit constant sprijinirea acestui domeniu.

În perioada în care a funcționat ca vicar la Hațeg, Beniamin Densușianu a fost desemnat membru al conferinței convocată pentru examinarea și revizuirea fondurilor și fundațiilor diecezane, comisie din care au mai făcut parte Ioan Boroș, atunci paroh în Zăbrani, un avocat din Arad și un procuror regesc din Deva. La încheierea carierei sale de vicar al Hațegului, școala și biserica din comunitățile greco-catolice ale vicariatului înregistraseră progrese notabile, cele mai importante realizări ale lui Beniamin Densușianu în cei nouă ani de vicariat fiind axate mai cu seamă pe tema susținerii învățământului și îmbunătățirea poziției sociale și materiale a preoților și ameliorarea dificultăților financiare ale parohiilor.

La 25 noiembrie 1884 a intrat în capitlul lugojean ca și canonic prebendat⁴⁸, după ce instituția capitulară s-a reorganizat în urma morții canonicului custode Gavril Pop.

Următoarea promovare a avut loc la 22 august 1891 când Densușianu a preluat demnitatea de canonic cancelar. Din acest an canonicul s-a ocupat și de administrarea fondurilor diecezane, atunci cu un capital de peste 70.000 florini, pe lângă care administra și fundațiile Ioan Iova și Ecaterina Popoviciu. Și-a dovedit eficiența în acest domeniu, rezultatul fiind strângerea a peste 15.000 florini, bani folosiți la înființarea școlii de fete și acordarea de stipendii pentru studenții greco-catolici ai diecezei.

După moartea canonicului Andrei Liviu Pop, prin promoțiunea graduală aprobată de împărat cu rezoluția imperială din 13 iulie 1899, Beniamin

⁴⁷ Ibid., 108.

⁴⁸ Pentru ascensiunea lui Beniamin Densușianu în capitlul lugojean vezi *Hof-und Staats*, XX (1894); XXI (1895); XXIV (1898); XXXI (1905); XXXII (1906): 1039; XXXIV (1908); XXXVII (1911); XL (1914).

Densușianu a avansat direct canonic custode, trecând peste treapta de scolastic. Urmare a documentului imperial, Ministerul de Culte anunța Ordinariatul Lugoj prin scrisoarea din 29 iulie 1899, Nr. 54776, despre avansarea canonicului. La rândul său, Ordinariatul înștiințează capitlul prin documentul 31, din 2 august, act prezentat în ședința capitulară de prepozitul Ștefan Moldovan.⁴⁹ Stalul de custode a fost cel în care a petrecut cel mai puțin timp, fiind promovat peste un an. A devenit canonic lector la 21 decembrie 1901, aceasta fiind ultima treaptă pe care a urcat-o. Concomitent a avut funcții în administrația diecezană: director la Casa centrală diecezană între 1899–1902, decan al bisericii catedrale, examinator prosinodal, director al școlii de fete “Iova Popovici” din Lugoj și asesor al Sfântului Scaun episcopesc.

În 1900, capitlul catedral Lugoj l-a ales în ședința capitulară⁵⁰, alături de Ioan Boroș, ca delegat al organismului capitular bănățean la cel de-al treilea sinod provincial din 4/17 – 13/26 septembrie 1900.

Ca recunoștință pentru meritele sale și întreaga sa activitate, Comisia pentru acordarea premiilor ce a funcționat în timpul expoziției generale de la București din 1906 i-a decernat diploma specială și medalia de aur. La 50 de ani de preoție, în decembrie 1907, consistoriul Lugoj împreună cu episcopul Hossu îl omagiază pentru cariera sa și munca depusă în slujba episcopiei bănățene.

A trăit izolat în ultimii ani și a murit la 29 aprilie 1915, în anul 86 al vieții și 58 al preoției, după o suferință de mai mulți ani.⁵¹ În mormântarea a avut loc la 1 mai, în cimitirul din Lugoj. Testamentul era deja întocmit din 8 aprilie 1905. Intenția lui Beniamin era să lase avera fratelui său Nicolae, iar după moartea acestuia să treacă la capitlul Lugoj, formând o fundațiune de stipendii și ajutoare pentru urmașii din rudele familiei. Dar fratele său Nicolae a murit în martie 1911. În aceste condiții bunurile urmau să se împartă în trei părți: una nepoatei Veturia care l-a îngrijit, alta unei fundații de stipendii creată pentru copiii familiei, a treia parte revenind nepoților mai săraci. Trebuie spus că în timpul vieții canonicul a purtat o grijă deosebită nepoților săi, corespondența cu fratele său Nicolae dovedind acest lucru.⁵²

Beniamin Densușianu s-a înscris între capitlarii lugojeni implicați în acțiuni culturale, militând pentru emanciparea parohiilor din părțile transilvănene ale eparhiei. A oferit bogata sa colecție de ziare pentru Biblioteca “Astrei”, solicitând conferirea titlului de membru pe viață al Asociațiunii. În perioada în care a ocupat postul de protopop al Bobâlnei a pregătit monografia protopopiatului, lucrare rămasă în manuscris.

⁴⁹ AERUL XIV, *Protocolul ședinței capitulare din 3 august 1899*. Nr. 227.

⁵⁰ AERUL, *Protocolul ședinței capitulare din 3 septembrie 1900*. Nr. 172.

⁵¹ *Drapelul XV*, nr. 45 din 18 aprilie/1 mai (1915): 3.

⁵² Lazăr, *Beniamin Densușianu*, 166.

După numirea lui Densușianu ca și canonic prebendat, în 1884, vicar al Hațegului a fost numit Ioan Ianza. La moartea acestuia, în noiembrie 1895 a fost trimis ca administrator parohial și vicarial la Hațeg Nicolae Nestor.⁵³ Născut în 28 iulie 1857, în comuna Intregalde, comitatul Alba Inferioară, din părinții Iosif și Maria, viitorul canonic se înscrie între canonicii bănățeni școliți la Blaj, finalizându-și studiile gimnaziale în 1879. Deși a rămas orfan, manifestă interes pentru școală, obținând rezultate deosebite la învățătură.

Primit între clericii diecezei Lugoj a fost trimis la studii la Seminarul Central din Budapesta, unde apare înmatriculat cu numele Nesztor Miklós, în anii școlari 1879–1883.⁵⁴ Potrivit caracterizării făcute de rectorul Seminarului, seminaristul Nicolae era menționat într-un grup de nouă teologi trimiși la studii din partea eparhiei de Lugoj, tineri bine pregătiți profesional, cu moralitate și conduită ireproșabilă. Ca dovadă stau și calificativele excelente primite la disciplinele frecventate. Între colegii de studii ai lui Nestor s-au remarcat Iosif Mustețiu, Emanuel Ordean, Corneliu Teaha, Iosif Siegescu. Cu o situație materială dificilă, lipsit de susținerea familiei, aflată în imposibilitatea de a-i oferi ajutor, Nestor a reușit să se impună între cei mai buni seminariști ai generației sale. S-a remarcat prin strădania depusă în timpul anilor de școală petrecuți la Seminarul pestan, reușind să depășească curând impedimentele generate de necunoașterea limbilor maghiară și latină.⁵⁵ Astfel, după primii doi de ani de studiu, în raportul de informare asupra studenților diecezei bănățene, Nestor se remarcă prin calificative eminente la majoritatea disciplinelor.

După absolvire a devenit practicant în cancelaria diecezană, funcționând ca viconotar, asesor, notar consistorial și secretar episcopesc. În 14 februarie 1885 a fost hirotonit preot celib și dispus administrator parohial în Nevrincea. Rechemat în cancelaria diecezană, în 1886 a fost numit viconotar consistorial. În 1889 a preluat parohia Orăștie și funcția de administrator protopopesc al Cugirului. Solicitat din nou în serviciul administrației central diecezane, la 22 octombrie 1891 a fost numit secretar episcopesc, notar și asesor consistorial. În 1894, după moartea canonicului Mihai Perianu, Nestor s-a aflat printre propunerile capitlului înaintate pentru ocuparea stalului de canonic prebendat, fiind caracterizat ca un “erudit, bărbat cu moralitate nepătată și preot zelos”.⁵⁶

Pe timpul vacanței scaunului episcopesc, în 10 noiembrie 1895 a fost trimis administrator parohial și vicarial al Hațegului, fiind întărit definitiv în această

⁵³ *Șematism*, 143–144.

⁵⁴ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000), 346.

⁵⁵ Wallner, *Zorile modernității*, 203.

⁵⁶ AERUL, *Protocolul ședinței capitulare din 29 decembrie 1894*. Nr. 425.

funcție de episcopul Demetriu Radu la 8 mai 1900.⁵⁷ Ca vicar foraneu al Hațegului s-a remarcat prin activitatea bisericească și sprijinirea învățământului, prin acțiuni culturale, fiind inițiatorul colectei publice prin care s-a restaurat mănăstirea Prislop, important lăcaș de cult datând de la sfârșitul secolului XIII, acțiune în care a avut alături un comitet din preoți și mireni ai vicariatului, interesați în susținerea proiectului. În acțiunea sa a fost sprijinit de canonicii de Lugoj care au oferit sume de bani strânse ca și colectă pentru lucrările de reparații ale mănăstirii, lucru pentru care vicarul Nestor mulțumește în scrisorile înaintate organismului capitular.⁵⁸ A recomandat tinerii merituoși din vicariat pentru continuarea studiilor, așa cum a fost cazul viitorului canonic Nicolae Brânzeu care s-a bucurat de sprijinul lui Nestor. A fost prezent, în calitate de vicar al Hațegului, la cel de-al treilea sinod provincial desfășurat între 4/17 – 13/26 septembrie 1900⁵⁹, prilej cu care a militat pentru o reformare a învățământului confesional și a semnalat importanța acțiunilor de cultură.

După moartea canonicului Andrei Liviu Pop, în 1898 stalul canonical a rămas vacant pentru un an. În final, propunerea ternară a cuprins numele lui Mihail Gian, Nicolae Nestor și dr. David, ultimul sprijinit de Petru Pop și Ioan Madincea.⁶⁰ A fost numit Gian, susținut de canonicul Ioan Boroș, dar Nestor va intra în curând în rândurile capitularilor. În 21 decembrie 1901 Nicolae Nestor a fost numit canonic prebendat, fiind instalat la 2 februarie 1902. Ulterior a fost numit Director al cancelariei diecezane și casier la Casa Centrală diecezană. A urcat curând în stalurile superioare, fiind numit canonic cancelar la 1 iunie 1905 și totodată examinator sinodal, decan al districtului Hațeg.⁶¹ După reorganizarea instituției capitulare, la 1 octombrie 1911, Nestor a devenit canonic scholastic⁶² și în scurtă vreme, în septembrie 1915, custode⁶³, ocupând totodată și alte demnități în structurile ecleziastice ale scaunului eparhial, precum decan al Timișoarei, asesor al Sfântului Scaun episcopesc, președinte al Reuniunii de misiuni și de înmormântare, membru permanent al băncii "Poporul". *Institut de credit și economii*, alături de canonicii lugojeni Ioan Boroș, George Popovici și Iacob Radu. În ultimii ani de viață a preluat funcția de administrator la Cib și apoi la Cugir, iar în decembrie 1928 canonicul a fost numit confesor ordinar al surorilor de la sanatoriul din Geoagiu.

⁵⁷ Radu, *Istoria vicariatului*, 130.

⁵⁸ *Ibid.*, 130.

⁵⁹ Ioan Boroș, *Memorialistica*, ed. V. Leu, N. Bocșan, I. Cârja, C. Feneșan, C. Sabău (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012), 151.

⁶⁰ AERUL VIII, *Protocolul ședinței capitulare din 21 mai 1898*.

⁶¹ *Hof-und Staats*, XXXII (1906), 1039.

⁶² *Hof-und Staats*, XL (1914), 1250.

⁶³ *Hof-und Staats*, XLII (1916), 1200.

Ca membru al capitlului a stăruit pentru zidirea și repararea unor edificii bisericești și școlare din vicariatele eparhiei, implicându-se în acțiuni culturale și școlare.⁶⁴ A dorit să pună bazele unei fundații diecezane astfel că, în 1910, la jubileul de 25 de ani al preoției sale a înființat o fundație de 25.000 coroane al cărui scop era sprijinirea evenimentelor de cultură din provincia eparhială. Din păcate țelul gândit de întemeietor nu s-a împlinit, întrucât dificultățile financiare din ultima perioadă a vieții au avut ca urmare micșorarea permanentă a sumei prevăzute inițial, așa încât la decesul său fondul era epuizat.

După o lungă și grea suferință, Nicolae Nestor a murit la vârsta de 77 de ani, în 18 mai 1934, fiind înmormântat la Lugoj în data de 20 mai.⁶⁵ Capitlul i-a încredințat lui Nicolae Brânzeu, fostul său protejat, aranjarea înmormântării, acesta susținând și panegiricul. De altfel, Brânzeu l-a vizitat înainte de trecerea în neființă și i-a făcut un paraclis și o slujbă de dezlegare. Slujba de înmormântare a fost oficiată de canonicul Boroș, asistat de canonicii Muntean, Brânzeu, Crișan și de vicarul Timișoarei Gheorghe Muntean.⁶⁶ La reorganizarea capitlului din 1 iunie, în locul rămas vacant după decesul lui Nestor a fost ales canonic protopopul Ienea, de la Orăștie.

Cel din urmă vicar hațegan care a devenit apoi canonic, înainte de Marea Unire, a fost Iacob Radu. Născut la 2 ianuarie 1869, la Uifalăul Tămpăhaza, comitatul Alba de Jos (azi comuna Rădești, județul Alba), Iacob Radu⁶⁷ a venit pe lume într-o familie de țărani, care a dat greco-catolicismului românesc pe episcopul de Lugoj, ulterior de Oradea – Demetriu Radu, frate mai mare al canonicul.

Canonicul a făcut studiile liceale la gimnaziul din Blaj, devenind apoi student la teologie și filosofie la Universitatea Urbaniană Roma (Colegiul Grec), între 1887–1893.⁶⁸ Cercetarea s-a finalizat cu un dublu doctorat, în teologie și filosofie, susținut în 1893, Iacob Radu fiind printre pușinii membri ai capitlului bănățean care au obținut doctoratul.

Hirotonit în 17 aprilie 1892, a preluat pentru doi ani parohia Sărmaș (1894–1896). A venit apoi la Blaj, în serviciul arhidiecezei, ca spiritual al Seminarului teologic și profesor de religie la Institutul pedagogic și Școala superioară de fete. De aici a trecut pentru puțin timp în România ca paroh

⁶⁴ Brânzeu, *Memoriile*, 125.

⁶⁵ *Sionul românesc* XXI, nr. 11–12 din 15 iunie (1934): 53–54; *Unirea* XLIV, nr. 21 din 26 mai (1934): 4.

⁶⁶ Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, ed. Pia Brânzeu, Luminița Wallner-Bărbulescu (Timișoara: Editura Eurostampa, 2011), 141.

⁶⁷ Ion Breazu, “Dr. Iacob Radu”, *Dacoromania* VII (1931–1933): 660.

⁶⁸ Sigmirean, *Istoria formării intelectualității*, 723; Szögi László, *Studenti români din Transilvania la universitățile din Europa, secolele XVI–XX* (Târgu Mureș: Editura Universității “Petru Maior”, 2011), 180.

al românilor uniți și profesor la Seminarul catolic din București (1897–1899), de unde va reveni în 1899 stabilindu-se la Lugoj unde a funcționat în cancelaria diecezană ca arhivar, bibliotecar, viconotar consistorial, asesor, notar consistorial la Tribunalul matrimonial, catehet la școala industrială din Lugoj (1 septembrie 1899–17 aprilie 1902).

După stagiul de trei ani petrecut la curtea diecezei bănățene, în 1902 fratele său Demetriu, atunci episcop la Lugoj, l-a numit paroh, protopop și vicar foraneu la Hațeg, unde a activat aproape un deceniu, până în 1911. A rămas legat sufletește de vicariatul Hațegului. Prezent la pelerinajul anual de la mănăstirea Prislop, în 24 aprilie 1914, Iacob Radu a susținut un admirabil discurs conceput în jurul a două mari idei – Neamul și Biserica, primit cu entuziasm de cei prezenți.⁶⁹

Intră în capitlul lugojean ca și canonic prebendat, în 3 august 1911.⁷⁰ După plecarea episcopului Vasile Hossu pe scaunul de la Gherla, Iacob Radu a fost unul dintre susținătorii lui Valeriu Traian Frențiu pentru eparhia Lugojului. Radu a fost prezent la Blaj, ca reprezentant al capitlului bănățean, la hirotonirea lui Frențiu ca episcop. În februarie 1913 când ierarhul a sosit la Lugoj pentru a fi instalat în scaun, a fost întâmpinat la gară de canonicul Iacob Radu, iar la banchetul de după întronizarea episcopului, în 9 februarie 1913, Iacob Radu a rostit unul dintre toasturile oficiale, cel adresat guvernului.⁷¹ În 1913, în ședința primului consistoriu întrunit în 9/22 februarie, după instalare, episcopul Frențiu l-a numit pe Iacob Radu vicar general episcopesc. Numirea s-a făcut pe fondul relației tensionate dintre Frențiu și canonicul Ioan Boroș, care a vizat de asemenea scaunul episcopesc de la Lugoj.

Din 25 mai 1913 Iacob Radu a preluat și funcții pe tărâmul didactic: profesor de istorie bisericească și drept canonic, rector al Seminarului de la Lugoj, președinte al Reuniunii învățătorilor din districtul Hațeg. A fost desemnat președinte al Casinei Române din Lugoj și membru permanent în consiliul de conducere la banca “*Poporul. Institut de credit și economii*”.

În octombrie 1914 s-a transferat în capitlul de la Oradea, la schimb cu Corneliu Bulcu.⁷² La propunerea ministrului cultelor, împăratul l-a numit pe

⁶⁹ *Drapelul XIV*, nr. 54 din 17/30 mai (1914): 1.

⁷⁰ *Hof-und Staats*, XL (1914): 1250.

⁷¹ *Drapelul XIII*, nr. 14 din 2/15 februarie (1913): 2.

⁷² Corneliu Bulcu s-a născut la 13 septembrie 1866 la Beiuș, comitatul Bihor. A făcut studiile gimnaziale la Gimnaziul greco-catolic din localitatea natală, fiind apoi înmatriculat, din partea diecezei orădene, la Universitatea Urbariană din Roma, Colegiul grec. A absolvit studiile în domeniul teologiei în 1890, susținând doctoratul în teologie și filosofie în 1891 la “*Propaganda Fide*”, fiind unul dintre elevii distinși ai Institutului “*Sfântul Atanasie*”. A fost hirotonit preot la 13 iulie 1890. Din 1896 intră în serviciul cancelariei diecezane Oradea, devenind secretar consistorial, apoi secretar episcopesc și vicarhidiacon onorar. La 6 iunie 1911 Bulcu a intrat

Iacob Radu canonic cancelar în capitlul orădean și pe Corneliu Bulcu canonic prebendat în capitlul din Lugoj.⁷³ La 16 noiembrie 1914 a fost numit vicar general substitut, în timp ce în cadrul stalului canonical a urcat până la funcția supremă de prepozit capitular, în care a fost numit în 1924.

Meritele sale au fost recunoscute, iar eforturile răsplătite prin distincțiile primite de-a lungul vremii. În septembrie 1916, în catedrala din Oradea, în prezența mitropolitului Mihali, episcopul Demetriu Radu a dat citire literelor papale prin care canonicul Iacob Radu era numit protonotar al scaunului papal.⁷⁴ În 1918 primește distincția de prelat domestic papal. Pentru întreaga sa activitate a fost decorat de regele României.

A decedat la 8 iunie 1932, în Oradea, în urma unei boli incurabile.⁷⁵ În anul morții a serbat o carieră redevabilă ce însuma 40 de ani de preoție.

Preot și istoric, om de cultură și publicist, a scris o serie de lucrări legate de istoria diecezei de Oradea și despre vicariatul Hațegului, dar a avut și o bogată activitate în presa vremii. Lista sa de lucrări totalizează peste 17 cărți și multe articole publicate în ziare și reviste. Între volumele scrise de canonic merită amintite: *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913; *Samuil Vulcan, episcop român unit al Orăzii-Mari (1806–1839) și Biserica Ortodoxă Română*, Oradea Mare, 1925; *In memoriam. Prinoc memoriei episcopului Dr. Demetriu Radu la a X-a aniversare a tragicei sale morți*, Oradea, 1930; *Istoria diecezei Române Unite a Orăzii Mari, 1777–1927*, Oradea, 1932. Pentru demersurile sale literare și istorice a devenit membru corespondent al Academiei Române.

Încă de la înființarea sa, Vicariatul Hațegului și-a dovedit însemnătatea pe care a avut-o în cadrul provinciei eparhiale bănățene, ca punct de sprijin al bisericii greco-catolice românești în această zonă de confluențe. Ca urmare, personajele plasate în demnitatea vicarială, veritabile personalități ale elitei ecleziastice bănățene, au ilustrat pe deplin calitățile remarcabile necesare pentru o asemenea postură, dovadă fiind și ascensiunea ulterioară a acestora în cadrul capitlului lugojean. Vicariatul s-a dovedit, în fapt, o treaptă spre promovarea în organismul capitular, a unor clerici care meritau pe deplin acest lucru, dar și un loc în care viitorii canonici își exersau abilitățile în administrația ecleziastică, oferind măsura capacităților teologice și organizatorice, dar și atașamentul la valorile greco-catolicismului românesc și ale filonului național.

în capitlul orădean, pe treapta inferioară de canonic prebendat. În 7 octombrie 1914 Corneliu Bulcu a fost transferat la Lugoj, în urma unui schimb cu Iacob Radu, care era mutat la Oradea. A încetat din viață în 16 mai 1917, la vârsta de 51 de ani, încheind un traseu ecleziastic ce s-a arătat promițător, marcat însă de o sănătate șubredă.

⁷³ *Drapelul* XIV, nr. 115 din 11/24 octombrie (1914): 2.

⁷⁴ *Drapelul* XVI, nr. 107 din 15/28 septembrie (1916): 2.

⁷⁵ *Sionul românesc* XIX, nr. 11–12 din 15 iunie (1932): 46; *Unirea* XLII, nr. 24 din 11 iunie (1932): 1.

FROM THE VICARIATE OF HAȚEG TO THE CAPITLUM OF LUGOJ (1853–1918).
BIOGRAPHIES AND ECCLESIASTICAL EVOLUTIONS

Abstract

There was a single vicariate within the Greek Catholic Bishopric of Lugoj, namely the vicariate of Hațeg. The most part of the deans from Hațeg became members of the capitulum of Lugoj. Those personages' trajectory is what we have in view by setting their biographic marks, their activity as deans, ascent to Lugoj capitulum, and the way that organism developed, as well as its social, cultural, and national implications in the society of the time. Chronologically, we deal with 1853, the year of Lugoj diocese setting, and 1918, the year of the Great Union.